

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Перспектива входження України в Європейський союз зобов'язує всі рівні національної освіти швидко реагувати на нові виклики часу:

- глобалізацію (відкритість соціально-економічного простору, конкуренція на ринку праці);
- демографічну кризу (зменшення людських ресурсів, що зумовлює оптимальне використання освітнього й виробничого потенціалу населення);
- інновації в науково-технічній сфері (інформаційно-комунікативні технології, нанотехнології, біотехнології тощо);
- мобільність людських ресурсів, швидкість і частоту комунікацій людей у різних сферах, які змінюють інформаційно-освітній простір країни.

Ці чинники вимагають визначення концептуальних довгострокових стратегій розвитку та вдосконалення вищої освіти, системоутворюючою складовою яких є ідея безперервного навчання, оскільки процес формування професійних якостей та здібностей повинен відбуватися безперервно упродовж життя [8; 14]. “Програма навчання протягом життя” (Life long learning), запропонована Європейською комісією, передбачає формування восьми ключових компетенцій, якими повинен володіти кожен європеєць, серед яких обов'язково виокремлюється навчальна компетенція як здатність та вміння навчатись [8]. У зв'язку із цим актуалізується проблема вдосконалення системи організації самостійної роботи студентів-майбутніх педагогів, яка б формувала здатність особистості до творчого саморозвитку, самоосвіти, самоактуалізації як підґрунтя інноваційної педагогічної чи науково-педагогічної діяльності. Ця тенденція є типовою для університетів країн світової спільноти, включаючи й Україну, у навчальних планах яких, за даними ЮНЕСКО, частка самостійної роботи студентів становить 50-70 %. Дослідженнями О.В. Малихіна [12], Кільової Г. [7], Сулим І.Ф. [15; 16; 17] доведено, що саме самостійна робота

особистості має бути не просто важливою формою освітнього процесу, а повинна стати його основою. У зв'язку із цим метою статті визначено висвітлення сутності концептуально нових теоретико-методологічних підходів до організації самостійної роботи студентів (СРС), які б забезпечили її ефективність та оптимальність результатів.

Зазначимо, що за відомим словником В.І. Даля термін “підхід” тлумачиться як “йти під гору будь-чого”, “бути підґрунтям чого-небудь”. У нашому дослідженні ми дотримуємося педагогічної інтерпретації поняття “підхід”, запропонованого Л.К. Велипченко, як апріорну думку про сутність досліджуваного явища, якісний суб'єкт і логічний предикат якого утворюють вихідну посилку в теоретико-емпіричному аналізі. Перетворення логічного предиката на систему суджень є підґрунтям побудови імпліцитної теоретичної моделі явища, що вивчається [2, с.75].

Підкреслимо насамперед, що нові концептуальні підходи до організації СРС ґрунтуються на гуманістичній парадигмі, яка окреслює своїм головним орієнтиром формування цілісної особистості майбутнього педагога в процесі його саморозвитку. Принцип гуманізму й гуманістичний підхід [3, с.76-77], як логічні похідні гуманістичної концепції, згідно із законами України про освіту та вищу освіту [1], є основою функціонування сучасної загальноосвітньої та вищої шкіл, є віссю, навколо якої можна об'єднати концептуальні підходи до організації навчального процесу у вищому навчальному закладі й, зокрема, до самостійної роботи студентів, як невід'ємної складової цього процесу. Ця робота повинна організовуватися на засадах системного, аксіологічного та синергетичного підходів, які складають теоретико-методологічне ядро системи сучасних концептуальних підходів до організації самоосвітньої діяльності.

З позицій філософії освіти системний підхід дозволяє розглядати будь-яке педагогічне явище як єдине ціле, що складається із системи взаємопов'язаних частин (елементів), надає можливості пояснювати зміст та цінність кожного елемента системи як самостійного об'єкта в його діалектичній єдності із цілісністю педагогічного процесу [6, с.22].

На засадах системного підходу нами була запропонована нова модель організації самостійної діяльності студентів в інформаційно-освітньому середовищі сучасного ВНЗ, елементами якої визначаються: концепція, принципи організації СРС, її мета, зміст, методи та дидактичні засоби, спрогнозовані умови забезпечення результативності цієї діяльності [11]. Передбачається, що при переході від етапу до етапу самостійної роботи мають реалізовуватися мотиваційно-цільова та когнітивна компоненти особистісно-професійного розвитку майбутнього фахівця, повинні здійснюватися систематичний контроль і оцінювання знань та вмінь студентів, набутих у процесі самоосвітньої роботи. Таким чином, систему організації СРС слід розглядати як органічну цілісність компонентів, що характеризуються взаємозв'язками, єдністю функціонування та внутрішньою впорядкованістю, яка спрямована на досягнення основної мети та цілісно інтегративного результату — досягнення студентами оптимальних навчальних результатів і формування здібностей до самоактуалізації, самореалізації та самовдосконалення.

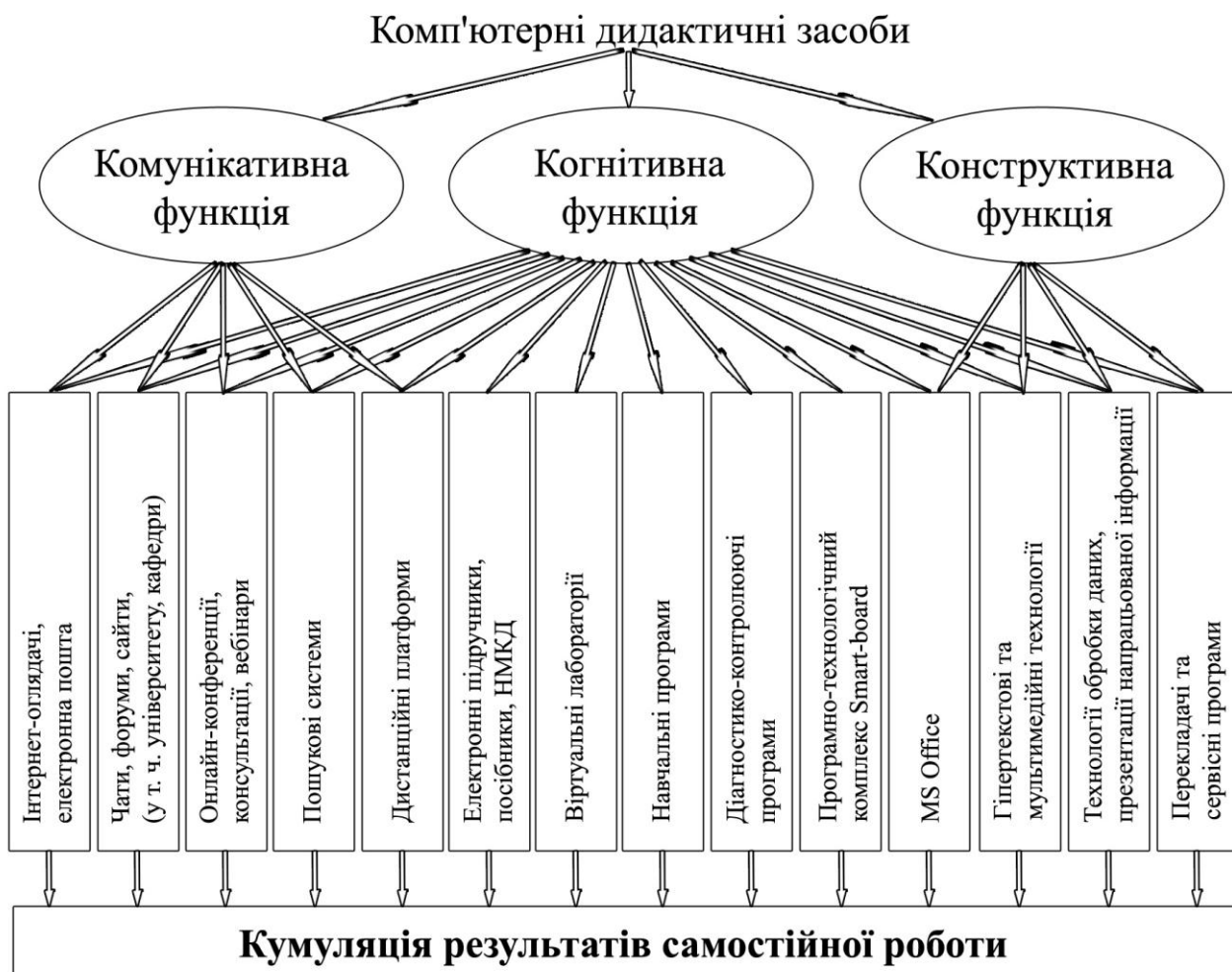
Аксіологічний підхід (від грец. *aksia* – цінність, *logos* – вчення) [3, с.21] передбачає формування ціннісних орієнтацій, настанов та мотивів самостійної навчальної діяльності майбутнього вчителя [4]. Аксіологічна, ціннісно-мотиваційна спрямованість навчального процесу у ВНЗ має забезпечити усвідомлення студентом мотивів самостійної роботи, усвідомлене визначення її мети, вибір форм, методів та відповідного інструментарію й, зокрема, використання нових інформаційних технологій при самостійному опрацюванні навчального матеріалу. Аксіологічна складова сприяє прийняттю студентом тих чи інших рішень у галузі самоосвіти, відіграє роль своєрідного саморегулятора навчальної діяльності майбутнього педагога (вчителя, викладача ВНЗ), визначає його професійні інтереси та особистісні настанови, впливає на формування професійно-особистісних рис, особливо значущих для ефективного управління самостійною діяльністю учнів.

Ми вважаємо, що однією зі стрижневих позицій організації самостійної позааудиторної роботи студентів є проблема мотивації навчально-пізнавальної діяльності їх, оскільки загальновідомо, що саме мотиви є рушійною силою розвитку особистості. Управління мотивами поведінки студента, здійснюване з урахуванням його особистісно-психологічних характеристик, відкриває широкі можливості для вираженої оцінки ним своїх здібностей і дозволяє спрямувати молоду людину на вибір оптимальної індивідуальної траєкторії в організації самостійної роботи. Підкреслимо, що у своїй динаміці мотиви неможливо розглядати без взаємозв'язку із цілепокладенням. Ми повністю погоджуємося з поглядами Р. Тайлера, який підкреслював, що саме в мотиваційній спрямованості самостійної роботи визначаються чинники, які істотно впливають на підвищення чи зниження ефективності самостійної навчальної діяльності студента на шляху до реалізації поставлених цілей, формування його навчального досвіду [18]. Обов'язковим елементом вивчення мотивів та змін, які відбуваються в структурі навчальної діяльності студентів, є вивчення спрямованості цілей у процесі самоорганізації самостійної позааудиторної роботи. Важливим постає розуміння не того, як майбутній учитель чи викладач ВНЗ у межах академічно-традиціоналістичного підходу розв'язує запропоновані йому завдання, а те, які завдання він сам поставив перед собою, плануючи самостійну роботу. Таким чином на основі аксіологічного підходу можна створити принципово нову стратегію освіти та самоосвіти: формування в майбутніх педагогів механізмів модифікації мотиваційно-ціннісних аспектів власної самостійної діяльності через процеси самопізнання.

Так, вивчаючи досвід організації самостійної позааудиторної роботи студентів педагогічних колективів США, І.Ф. Сулим відзначила, що мотиваційно-цільова спрямованість особливо чітко проявляється в моделях “прогресивного навчання” (Р. Томас, В. Перрі) та “значущого навчання” (Р. Джонсон), котрі реалізуються засобами організації СРС за індивідуальними планами, системою вивчення предметів за вибором, гнучким модульним розкладом занять, системою навчальних планів, призначених для

індивідуального самостійного навчання [17, с.116-117]. Накопичена в США педагогічна практика доводить, що реалізація аксіологічного підходу може позитивно впливати на мотиваційну сферу студента, його інтелектуальні процеси, пробуджувати в нього творче ставлення до самостійної діяльності та до творчого розв'язання актуальних соціально-педагогічних проблем [15; 16; 17].

Організації самостійної роботи студентів на засадах теорії самоорганізації складних систем сприяє синергетичний підхід (від давньогрецького “синергія” — співдія, співпраця) [9]. На думку В.В. Маткіна, виникнення синергетики як науки, можливо, знаменує початок наукової революції, бо вона не просто впроваджує нову систему понять, але й змінює стратегію наукового пізнання та сприяє становленню нової наукової картини світу [13]. Зазначимо, що синергетичний підхід до освіти принципово важливо використовувати в

організації СРС, особливості якої з позицій синергетизму — це більший ступінь свободи планування, самокорекції навчальної діяльності, взаємодії його учасників на засадах ініціюючої освіти та співробітництва. Так, аналізуючи світоглядні ідеї синергетики, Є. Князева підкреслює: “...процедура навчання, засіб зв'язку зв'язків того, хто навчається, з тим, хто навчає, учня та вчителя — це не перекладення знань, з однієї голови в іншу, не повідомлення і подання готових істин. Це нелінійна ситуація відкритого діалогу, прямого і зворотного зв'язку солідаристичної освітньої пригоди, потрапляння внаслідок розв'язання проблемних ситуацій в один самоузгоджений темп освіти. Це ситуація пробудження власних сил і здібностей того, хто навчається, ініціююча або пробуджувальна освіта, відкриття себе або співробітництво із самим собою та іншими людьми” [9, с.12].

У сучасному освітньо-інформаційному середовищі реалізація синергетичного підходу вможливорює ефект посилення впливів навчальної інформації, котра поступає до студента з різних джерел і через різні канали сприйняття [5; 10].

Так, системне використання комп'ютерних дидактичних засобів відкриває перед студентами більш широкі можливості для самостійного отримання оперативної інформації, необхідної для засвоєння програмного матеріалу та матеріалу, що виходить за межі навчальної програми, створює сприятливі умови для обміну знаннями в сучасному освітньому просторі, забезпечення ефекту кумуляції (рис. 1). Побудова дидактичного процесу з використанням комп'ютерних засобів навчання (інформаційні сайти інститутів, кафедр, електронні навчально-методичні комплекси дисциплін (НМКД), розсилка завдань для самостійної роботи, участь в онлайн-конференціях, вебінарах і т. д.) дозволяє значно активізувати самостійну роботу студентів, створює комфортний режим для самоосвіти, зменшує непродуктивні витрати часу, наприклад, на проведення рутинних математичних розрахунків та ін.

Кумулятивний ефект використання системи комп'ютерних дидактичних засобів у самоосвітній роботі знаходить вияв у таких процесах як:

– явище резонансу, коли інформація отримана самостійно, стимулює швидкі та об'ємні зміни в системі знань, накопичених на лекційних чи семінарсько-практичних заняттях;

– явище акселерації, що характеризує прискорення активності особистості та результативності самостійної роботи студента за умови забезпечення творчого інформаційно-освітнього середовища;

– явище інтеграції — об'єднання самостійно отриманих знань із різних джерел у єдину систему.

Однією з медіатехнологій, необхідних для самостійного вивчення природничо-математичних дисциплін, є віртуальні лабораторії. У віртуальних лабораторіях студенти можуть готуватися до лабораторних та практичних робіт, іспитів, заліків, олімпіад. Окрім того, у віртуальних лабораторіях можна відтворити багато природних явищ, лабораторних дослідів, неможливих для демонстрації в умовах навчальних закладів. До того ж користувач може змінювати параметри середовища й моделювати явища як результат своїх дій, що практикується при вивченні спеціальної теорії відносності та електродинаміки студентами фізико-математичного факультету Криворізького педагогічного інституту. У процесі дослідно-експериментальної роботи, яка здійснюється творчою групою викладачів цього навчального закладу відповідно завдань проекту “Дидактичні засоби СРС”, було визначено структуру готовності майбутніх учителів фізики до використання інформаційних технологій у самостійній роботі (рис. 2).

Формування готовності до використання ІТ у самостійній роботі має забезпечуватися інтеграцією знань та вмінь студентів, отриманих при вивченні психолого-педагогічних, фахових дисциплін та дисциплін інформатичної освіти [5].

Основними організаційними умовами для успішного використання комп'ютерної підтримки студентів у самоосвітній діяльності визначаємо наступні:

- їх вільний доступ до Інтернету в аудиторний та позааудиторний час;
- їх уміння працювати в Інтернет-мережі, знання спеціальних програмних продуктів, Інтернет- та мультимедійних технологій;
- організація викладацької діяльності на основі системного підходу до поділу функцій, коли основними спеціалізаціями викладачів визначаються:
  - а) фахівець із комп'ютерної презентації навчальних дисциплін, тобто дизайнер курсів;

б) консультант із методів навчання, або фасилітатор, який допомагає студентам визначити й реалізувати індивідуальну самоосвітню траєкторію;

в) тьютор, тобто фахівець з інтерактивного подання змісту навчальних курсів, консультант студентів у процесі самостійної роботи над змістом навчальної дисципліни;

г) фахівець з методів контролю за результатами самостійного навчання, відповідальний за організацію і проведення тестів, заліків, іспитів, якого в міжнародному співтоваристві прийнято називати інвігілатером (анг. invigilate — стеження за тим, хто екзаменується).

Вище означені функції можуть виконуватися як однією людиною, так і різними людьми.

Підсумовуючи, зазначимо, що побудова системи самостійної роботи студентів у сучасному освітньо-інформаційному середовищі ВНЗ на засадах охарактеризованих у статті теоретико-методологічних підходів, сприятиме підвищенню її ефективності. Перспективним напрямком подальших наукових розвідок має бути розробка методико-практичних підходів до організації СРС, які стануть підґрунтям більш активного упровадження в навчальний процес системи сучасних дидактичних засобів.

Література:

1. Закон України про вищу освіту // Вища школа. – 2002. – №6. – С.74-120.
2. Велипченко Л.К. Методологічна сутність категорії підходу в наукових дослідженнях / Л.К. Велипченко // Педагогіка і психологія. – 2009. – №2 (63). – С.72-79.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
4. Губа Н.В. Концептуальні підходи до формування управлінської культури / Н.В. Губа // Педагогіка і психологія. – 2008. – №2 (59). – С.100-110.
5. Гуревич Р.С. Готовність до застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у педагогічній діяльності як основа

компетентності учителя // Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. – 2006. – №16. – Вінницький державний педагогічний університет ім. Коцюбинського. – С.222-225.

6. Ибатова А.З. Системный подход к исследованию проблемы формирования готовности студентов к профессионально-ориентированному обучению на иностранном языке; Материалы научно-практической конференции [теоретические и методологические проблемы современной педагогической науки]. (1 июня 2009 г.) / А.З. Ибатова. – Караганда: Центр гуманитарных исследований, 2009. – С.20-23.

7. Кільова Г. Післядипломна педагогічна освіта вчителів у контексті стратегії навчання упродовж життя // Післядипломна освіта в Україні. – 2012. – №1 (20) – С.20-23.

8. Ключові компетентності для навчання протягом життя — Європейська довідкова рамка / Затверджена рекомендацією Європейського парламенту та Європейської ради про ключові компетентності для навчання протягом життя (2006/962/ЄС) // Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручник — К.: Грамота, 2012. – 504 с. – С.461-470.

9. Князева Е.Н. Синергетика как мировоззрение. Диалог с И. Пригожиным / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов // Вопр. философии. – 1992. – №12. – С.3-20.

10. Коновал О.А., Туркот Т.І. Комп'ютерні засоби підтримки самостійної пізнавальної діяльності майбутніх учителів фізики / О.А. Коновал, Т.І Туркот // Наукові записки. Серія “Педагогічні науки”. – Кіровоград: РВіД КДПУ ім. Винниченка, 2012. – Вип. 76. – ч.2 – С.138-143.

11. Коновал А.А., Туркот Т.И. Новая модель организации самостоятельной учебной деятельности студентов в современной информационно-образовательной среде вуза / Коновал Александр Андреевич, Туркот Татьяна Ивановна // Информация и образование: границы коммуникаций INFO, 11: Сборник научных трудов №4 (12). – Горно-Алтайск: РИО ГАГУ, 2012. – С.37-39.

12. Малихін О.В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект: монографія / Олександр Володимирович Малихін. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. – 307 с.

13. Маткин В.В. Ценностно-синергетический подход и его реализация в процессе педагогической подготовки будущих учителей / В.В. Маткин // Наука и школа. – 2001. – №6 – С.10-12.

14. Рахимов А.З. Педагогическая акмеология: наука о закономерностях достижения профессиональной вершины / Рахимов А.З. – Уфа: Баш.ГПУ, 1999. – 246 с.

15. Сулим І.Ф. Методологічні засади організації самостійної роботи студентів педагогічних коледжів США / Сулим І.Ф. // Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. Вінницький державний педагогічний університет ім. Коцюбинського, 2005. – №15. – С.116-119.

16. Сулим І.Ф. Структурування змісту освіти в процесі організації самостійної позааудиторної роботи студентів педагогічних коледжів США // Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. Вінницький державний педагогічний університет ім. Коцюбинського. – 2005. – №13. – С.133-135.

17. Сулим І.Ф. Мотивація забезпечення самостійної позааудиторної роботи студентів педагогічних коледжів США // Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. Вінницький державний педагогічний університет ім. Коцюбинського. – 2005. – №12. – С.115-117.

18. Tyler R. Basic Principles of Curriculum and Instruction. – Chicago: Univ. of Chicago. Press, 1979. – 216 p.